

Διεθνές Συνέδριο για την Ανοικτή & εξ Αποστάσεως Εκπαίδευση

Τόμ. 7, Αρ. 7B (2013)

Μεθοδολογίες Μάθησης

Ενδοσχολική βία: Πρόληψη και αντιμετώπιση του Φαινομένου. Η εφαρμογή ενός προγράμματος Αγωγής Υγείας στο 3ο Δημ. Σχολείο Αγίου Δημητρίου

*Ευάγγελος Κωνσταντίνου, Βάγια Νάστου,
Παναγιώτης Τσαγκάρης, Αριστέα Αναστασιάδου,
Ευαγγελία Μανούσου*

doi: [10.12681/icodl.631](https://doi.org/10.12681/icodl.631)

**Ενδοσχολική βία: Πρόληψη και αντιμετώπιση του Φαινομένου.
Η εφαρμογή ενός προγράμματος Αγωγής Υγείας στο 3ο Δημ. Σχολείο Αγίου
Δημητρίου**

**School violence: Prevention and treatment of the phenomenon
The implementation of a project in Health Education at the 3rd Primary School
of Agios Demetrios, Attica, Greece**

Ευάγγελος Κωνσταντίνου Κοινωνικός Ανθρωπολόγος, Επ. Υπεύθυνος Κέντρου Πρόληψης Εξαρτήσεων “ΗΛΙΟΣ” evakon7@yahoo.gr	Βάγια Νάστου 3ο Δημ. Σχολείου Αγίου Δημητρίου, εκπαιδευτικός vnastou28@yahoo.gr	Παναγιώτης Τσαγκάρης 3ο Δημ. Σχολείου Αγίου Δημητρίου, εκπαιδευτικός
Αριστέα Αναστασιάδου 3ο Δημ. Σχολείου Αγίου Δημητρίου, εκπαιδευτικός evakon7@yahoo.gr	Ευαγγελία Μανούσου 3ο Δημ. Σχολείου Αγίου Δημητρίου, εκπαιδευτικός manousoug@gmail.com	

Abstract

This paper presents the design, implementation of a health education program held at the 3rd Primary School of Agios Demetrios, on tackling bullying and school violence. The program was implemented with the cooperation, support and supervision of the prevention center Sun and its director, Mr. Constantinou, on grades A, B and C, with the cooperation of five teachers in 12 two-hour meetings that began in January and ended in May 2013 with the program evaluation. All the participants found it to be an important, interesting and effective program, in purely experiential character, which kept the children's interest undiminished, and therefore, it is proposed that it continue in the next school year as well.

Key-words: *School violence, bullying, prevention, experiential activities*

Περίληψη

Στην εισήγηση αυτή παρουσιάζεται ο σχεδιασμός και η υλοποίηση ενός προγράμματος αγωγής υγείας που πραγματοποιήθηκε στο 3^ο Δημοτικό Σχολείο Αγίου Δημητρίου, με θέμα την αντιμετώπιση του εκφοβισμού και της ενδοσχολικής βίας. Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε με τη συνεργασία, υποστήριξη και την επίβλεψη του κέντρου Πρόληψης Ήλιος και τον διευθυντή του κ. Κωνσταντίνου, στις Α' Β' και Γ' τάξεις, με τη συνεργασία 5 εκπαιδευτικών, σε 12 δίωρες συναντήσεις που ξεκίνησαν το Γενάρη και ολοκληρώθηκαν το Μάιο του 2013, με την αξιολόγηση του προγράμματος. Από όλους τους συμμετέχοντες διαπιστώθηκε ότι ήταν ένα σημαντικό, ενδιαφέρον και αποτελεσματικό πρόγραμμα, με καθαρά βιωματικό χαρακτήρα, το οποίο κράτησε αμείωτο το ενδιαφέρον των παιδιών και προτείνεται να συνεχιστεί και την επόμενη σχολική χρονιά.

Λέξεις-κλειδιά: *Ενδοσχολική βία, αντιμετώπιση, βιωματικές δραστηριότητες*

Εισαγωγή

Σύμφωνα με τον Olweus (2009), ένας μαθητής γίνεται αντικείμενο εκφοβισμού ή θυματοποιείται όταν υφίσταται, κατ' επανάληψη και κατ' εξακολούθηση διάφορες μορφές βίαιης συμπεριφοράς από έναν ή περισσότερους άλλους μαθητές. Προκειμένου να χαρακτηριστεί μια βίαιη πράξη ως περιστατικό «σχολικού εκφοβισμού» θα πρέπει αυτή να είναι εμπρόθετη, αδικαιολόγητη, συστηματική και επαναλαμβανόμενη, να ασκείται από ένα πιο δυνατό παιδί ή μια ομάδα παιδιών σε κάποιον πιο αδύναμο (υπάρχει πάντα διαφορά δύναμης), στόχος της να είναι να προκαλέσει φόβο, ανησυχία, σωματική και ψυχική οδύνη στο παιδί που θυματοποιείται, αντλώντας το πιο δυνατό παιδί, απ' την πράξη αυτή, κάποιο όφελος (π.χ. αίσθημα ικανοποίησης, απόκτηση κύρους, δημοφιλίας κ.λπ.), ενώ το πιο αδύναμο παιδί δεν μπορεί να υπερασπιστεί τον εαυτό του.

Ο σχολικός εκφοβισμός μπορεί να εκδηλωθεί με διάφορες μορφές όπως: σωματικά με τη μορφή σωματικών επιθέσεων περιλαμβάνοντας κάθε είδους χτυπήματα, λεκτικά όπου κάποιος γίνεται σταθερά στόχος και αποδέκτης πειραγμάτων, φραστικών επιθέσεων, προσβολών, ψυχολογικά ως αποδέκτης απειλών, διάδοση φημών, εκβιασμούς, κοινωνικά μέσω του αποκλεισμού κάποιου από τη συμμετοχή σε συντροφιάς, ομαδικά παιχνίδια και κοινωνικές δραστηριότητες, σεξουαλικά όπου αφορά σε ανήθικες χειρονομίες, ανεπιθύμητο άγγιγμα, υβριστικά σχόλια με σεξουαλικό περιεχόμενο, μέχρι και σοβαρές σεξουαλικές επιθέσεις, και ηλεκτρονικά διαμέσω του Internet και των κινητών τηλεφώνων τελευταίας τεχνολογίας, όπου αποστέλλεται απειλητικό ή υβριστικό υλικό με email, sms ή/και μέσω ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης –facebook.

Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ο εκφοβισμός είναι κατά κύριο λόγο ένα ομαδικό φαινόμενο που δεν αφορά μόνο στο μαθητή που εκφοβίζει και σε εκείνον που εκφοβίζεται, αλλά αφορά και σε όλους εκείνους που είναι παρόντες ή γνωρίζουν την ύπαρξή του, δηλαδή στους παρατηρητές, μαθητές και ενήλικες. Σύμφωνα με διάφορες έρευνες, ο ρόλος των παρατηρητών, τόσο των μαθητών όσο και των ενηλίκων (π.χ. εκπαιδευτικών), και η στάση (παθητική ή ενεργητική) που αυτοί υιοθετούν μπροστά σε ένα περιστατικό εκφοβισμού, είναι καθοριστικά για την ενίσχυση ή την αποδυνάμωση του φαινομένου.

Αναφορικά με την αιτιολογία του φαινομένου, η βία που ασκείται στο περιβάλλον του σχολείου αποτελεί σύνθετο και πολυπαραγοντικό φαινόμενο, στην εκδήλωση του οποίου συμβάλλουν πλήθος ατομικών και περιβαλλοντικών μεταβλητών όπως τα ατομικά - ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά κάθε παιδιού, τα χαρακτηριστικά της οικογένειας, το ψυχολογικό κλίμα του εκάστοτε σχολείου, ο τρόπος που προβάλλεται και απενοχοποιείται η βία από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και το Internet, τα σύγχρονα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα, όπως η οικονομική κρίση, που διαμορφώνουν ένα πλαίσιο στο οποίο ευνοείται η εκδήλωση βίαιων συμπεριφορών.

Η βία μεταξύ των μαθητών έχει πολλές, σοβαρές, βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις στην ανάπτυξη και υγεία τους. Όμως, πολύ συχνά τα περιστατικά αυτά δεν αντιμετωπίζονται κατάλληλα είτε γιατί δεν γίνονται αντιληπτά από τους εκπαιδευτικούς και τους γονείς, είτε γιατί συχνά αποσιωπούνται. Σε γενικές γραμμές, επικρατεί έλλειψη ενημέρωσης, περιορισμένη ευαισθητοποίηση και έλλειψη γνώσεων και δεξιοτήτων για την αντιμετώπιση του προβλήματος.

Σύμφωνα με τους συγγραφείς του εγχειριδίου «Όταν τα πράγματα στο σχολείο αγριεύουν» (Μόττη – Στεφανίδη & Τσέργα, 2000) ο σχεδιασμός μιας παιδαγωγικής στρατηγικής που στοχεύει στην αντιμετώπιση της επιθετικότητας στο σχολείο οφείλει να είναι πολυδιάστατος και να λαμβάνει υπόψη του τους ποικίλους παράγοντες, που έχει αποδειχτεί ότι άμεσα ή έμμεσα εμπλέκονται στην εμφάνιση του φαινομένου.

Έτσι, η αντιμετώπιση προβληματικών καταστάσεων στο σχολείο δεν είναι υπόθεση ενός ατόμου. Χρειάζεται συστηματική και δημιουργική συνεργασία όλων των μελών του συλλόγου διδασκόντων, για να υπάρξουν θετικά αποτελέσματα. Παράλληλα θα πρέπει να καλλιεργηθεί συνεργατικό κλίμα ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και στους γονείς, η συμβολή των οποίων είναι καθοριστική. Όπως δείχνουν διάφορες έρευνες, η θετική σχέση των μαθητών με ενήλικες που είναι διαθέσιμοι να βοηθήσουν, όταν τους χρειάζονται, αποτελεί τον πιο σημαντικό παράγοντα στην πρόληψη της βίας.

Σκοπός και στόχοι του προγράμματος

Σκοπός του προγράμματος είναι η αντιμετώπιση μικρών ή μεγαλύτερων φαινομένων ενδοσχολικής βίας και η δημιουργία ενός ασφαλούς και υποστηρικτικού περιβάλλοντος για τα παιδιά.

Οι γενικοί στόχοι του προγράμματος καθορίζονται από τους γενικούς στόχους του εγχειριδίου της ΕΨΥΠΕ που είναι:

- να δημιουργηθεί κλίμα εμπιστοσύνης και ασφάλειας μεταξύ των μαθητών, πράγμα που θα λειτουργήσει υποστηρικτικά στην επίτευξη των στόχων του προγράμματος,
- να γίνει κατανοητό από τους μαθητές το φαινόμενο (μορφές, αιτιολογία) και να ευαισθητοποιηθούν στη φιλοσοφία και στις αρχές της πρόληψης του φαινομένου
- να αναπτύξουν οι μαθητές ψυχοκοινωνικές δεξιότητες και στρατηγικές διαχείρισης των περιστατικών εκφοβισμού και βίας στο σχολείο.

Πιο ειδικά στόχοι του συγκεκριμένου προγράμματος ήταν:

- Να εντοπίσουν συναισθήματα που είναι κοινά σε όλα τα παιδιά
- Να αναγνωρίσουν ότι οι εκφράσεις του προσώπου είναι μόνο ένας τρόπος έκφρασης των συναισθημάτων.
- Να περιγράψουν και να εκφράζουν τα δικά τους συναισθήματα.
- Να αποδεχτούν ότι είναι φυσιολογικό για όλους τους ανθρώπους να νιώθουν διάφορα έντονα συναισθήματα κατά καιρούς.
- Να αντιμετωπίσουν δημιουργικά τα έντονα συναισθήματα.
Να μοιραστούν τα συναισθήματα τους με τους συμμαθητές τους
- Να εντοπίσουν και να αναλογιστούν τους τρόπους με τους οποίους αντιδρούν στις καθημερινές διαφωνίες που έχουν
- Να παρατηρήσουν ότι αυτά που λένε και κάνουν οι άνθρωποι επηρεάζουν τα συναισθήματα των άλλων.
- Να αναζητήσουν διαφορετικούς τρόπους επίλυσης των διαφωνιών εκτός από τον εκνευρισμό ή την υποταγή.
- Να εφαρμόσουν κάποιους από αυτούς τους τρόπους.

Μεθοδολογία υλοποίησης

Το πρόγραμμα project «Ενδοσχολική βία: πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου» πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του θεσμού των Προγραμμάτων Αγωγής Υγείας του ¹Υπουργείου Παιδείας και υλοποιήθηκε από εκπαιδευτικούς του

---

¹Προκειμένου για την υποστήριξη των εκπαιδευτικών στην υλοποίηση Προγραμμάτων Αγωγής Υγείας, το Υπουργείο Παιδείας αναπτύσσει συνεργασίες με τα κατά τόπους Κέντρα Πρόληψης σε επίπεδο εκπαίδευσης και υποστήριξής τους, όπου πραγματοποιούν: α) σεμινάρια για εκπαιδευτικούς στη φιλοσοφία, στη μεθοδολογία της πρόληψης και της αγωγής υγείας, καθώς και στην εφαρμογή και αξιοποίηση συγκεκριμένων εκπαιδευτικών υλικών που έχουν εκδοθεί για την υλοποίηση παρεμβάσεων

σχολείου (οι οποίοι προηγουμένως είχαν συμμετάσχει σε σεμινάριο επιμόρφωσης του Κέντρου Πρόληψης Εξαρτήσεων «ΗΛΙΟΣ» με ανάλογη θεματική), ενώ η δομή του σχεδιάστηκε από το Κέντρο Πρόληψης Εξαρτήσεων «ΗΛΙΟΣ», σε συνεργασία με τη διεύθυνση του 3^{ου} δημοτικού Αγίου Δημητρίου.

Σύμφωνα με το εγχειρίδιο για την πρόληψη του εκφοβισμού και της βίας μεταξύ των μαθητών της ΕΨΥΠΕ, με βάση το οποίο εργαστήκαμε, η σύγχρονη μεθοδολογία των προγραμμάτων προαγωγής της ψυχοκοινωνικής υγείας και ειδικότερα εκείνων που στοχεύουν στον εκφοβισμό και τη βία στο σχολείο, δε στηρίζεται απλώς στη μεταφορά γνώσεων στους μαθητές. Αντιθέτως, δίνει έμφαση στη σχέση και στην αλληλεπίδραση, στην ανάπτυξη δεξιοτήτων βελτίωσης της αυτοπεποίθησης των μαθητών και στη δυνατότητα της ενδυνάμωσης των ικανοτήτων τους να διαπραγματεύονται, να θέτουν όρια και να προβαίνουν στις σωστές επιλογές. Ειδικότερα, στηρίζεται στη βιωματική, ενεργητική, συνεργατική μάθηση (Χρυσafiδης, 2006) δίνοντας τη δυνατότητα στους μαθητές να αναπτύσσονται γνωστικά, ψυχοσυναισθηματικά και κοινωνικά διαμέσου της συνεργασίας, της αλληλεπίδρασης και της σχέσης με τους συμμαθητές και τους εκπαιδευτικούς.

Σημαντικές προϋποθέσεις για την εφαρμογή ενός προγράμματος πρόληψης και προαγωγής της ψυχοκοινωνικής υγείας είναι η προσέγγιση της σχολικής τάξης ως ομάδας, η ενίσχυση της θετικής αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών, η αλλαγή του ρόλου του εκπαιδευτικού, οποίος καλείται να συντονίσει και να συνοδεύσει την ομάδα στην πορεία ανακάλυψης της νέας βιωματικής γνώσης.

Οι δραστηριότητες

Όλες οι δραστηριότητες έγιναν μέσα στην τάξη συνήθως καθισμένοι στις ομάδες τους ή καθισμένοι σε κύκλο ή κάνοντας δραματοποιήσεις. Συνοπτικά μερικές από τις βασικότερες δραστηριότητες που υλοποιήθηκαν είναι οι εξής :

Εξερευνώ τα συναισθήματα μου: Κάθε παιδί περιγράφει πότε νιώθει έντονα θυμωμένο ή εκνευρισμένο και πώς αντιδρά τότε, και αν είναι ικανοποιημένο από την αντίδραση αυτή. Τέλος αναζητούν τρόπους θετικής αντίδρασης έτσι ώστε «να βγαίνουν όλοι κερδισμένοι», χωρίς κάποιος να επιβάλλεται και κάποιος να υποχωρεί.

Φοράω τη μάσκα (σε κύκλο):κάθε παιδί δείχνει ένα συναίσθημα με την έκφραση του προσώπου του. Εξηγούμε ότι δεν πειράζει αν δείξουμε το ίδιο συναίσθημα με κάποιον συμμαθητή μας γιατί ο καθένας έχει ένα ξεχωριστό τρόπο π.χ. να γελάει.

Συζητάμε με τα παιδιά για το πώς ένιωσαν όσο έκαναν αυτή την άσκηση και πότε νιώθουν αυτό το συναίσθημα.(Α΄ και Γ΄ τάξη)

Χορεύω με τη μουσική: Ζητάμε από τα παιδιά να κινούνται/ χορεύουν όσο ακούνε τη μουσική. Μόλις σταματήσει η μουσική για τελευταία φορά ζητάμε από τα παιδιά να παραστήσουν ένα άγαλμα που να απεικονίζει ένα συναίσθημα και τα παροτρύνουμε να χρησιμοποιήσουν ολόκληρο το σώμα τους κι όχι μόνο το πρόσωπό τους. Ακολουθεί συζήτηση σχετικά με τη δραστηριότητα και τις πιθανές δυσκολίες και ανταλλαγή συναισθημάτων. Τονίζουμε ότι το σώμα μας πολλές φορές λέει πολύ περισσότερα από την έκφρασή του προσώπου και τις λέξεις για τα συναισθήματά μας. Μάλιστα σε αυτές τις περιπτώσεις δεν μπορούμε να κρύψουμε τα συναισθήματά μας.(Α΄ και Γ΄ τάξη)

Ανακαλύπτω και εκφράζω συναισθήματα: Χωρίζουμε τα παιδιά σε τριάδες ανάλογα με τα χρώματα των ρούχων τους και αναθέτουμε σε κάθε μία ένα έντονο συναίσθημα, π.χ. θυμός, ζήλια, χαρά, φόβος, αγάπη, λύπη. Τα παιδιά ετοιμάζουν

πρόληψης, β) συναντήσεις εποπτικού χαρακτήρα για την υποστήριξη των εκπαιδευτικών που προχωρούν στην υλοποίηση τέτοιων προγραμμάτων.

παρουσίαση ρόλων για να δείξουν το συναίσθημά τους. Τα παροτρύνουμε να διαλέξουν μια ιστορία που να ταιριάζει σε κάποια εμπειρία τους. Η κάθε ομάδα μέσα σε πέντε λεπτά βρίσκει τρόπους με τους οποίους ανταποκρίνεται στο συναίσθημα που της ανατέθηκε. Στη συνέχεια παρουσιάζουν όλες οι ομάδες ό,τι ετοίμασαν. Μετά από κάθε παρουσίαση ακολουθεί μια σύντομη συζήτηση για να διευκρινιστούν όσα δεν έγιναν αντιληπτά και να εκφραστούν τα συναισθήματα των παιδιών της ομάδας την ώρα της παρουσίασης. Τα παιδιά επίσης αναφέρουν αν τους άρεσε ή όχι ο ρόλος που είχαν αναλάβει, αν αισθάνθηκαν άνετα ή όχι με το συναίσθημα που είχε ανατεθεί στην ομάδα τους. Στη συνέχεια συζητάμε με όλη την ομάδα τρόπους αντιμετώπισης των έντονων συναισθημάτων, σε ποιες περιπτώσεις χρειαζόμαστε βοήθεια και από ποιον θα τη ζητήσουμε. Κάθε παιδί μπορεί να προτείνει κάτι πολύ διαφορετικό, αλλά είναι πολύ χρήσιμη η συνένωση των ιδεών. (Γ' τάξη)

Παιχνίδι ρόλων «Ο ενοχλητικός»: Χωρίζουμε τα παιδιά σε τυχαίες τριάδες καθισμένες στο ίδιο θρανίο(διαφορετικές από τις προηγούμενες) και τους εξηγούμε ότι οι δύο θα ενοχλούν τον τρίτο με κάποιο τρόπο στη διάρκεια του μαθήματος. Μετά από λίγη ώρα οι ρόλοι αλλάζουν και παίρνει άλλος τη θέση του «τρίτου» της παρέας. Αυτό γίνεται άλλη μια φορά κι έτσι όλοι μπαίνουν σε όλες τις θέσεις. Μετά ακολουθεί συζήτηση με βάση τις ερωτήσεις: Νιώσατε και οι τρεις το ίδιο; Πώς ένιωσατε όταν με τον ένα ενοχλούσατε τον τρίτο; Πώς ένιωσατε ως «τρίτος»;(Γ' τάξη)

«Κάποιος είναι κλειδωμένος, ε και;»: Χωρίζουμε τα παιδιά σε ομάδες των πέντε και τους ζητάμε να ορίσουν ένα χώρο της τάξης σαν τουαλέτα όπου ο καθένας με τη σειρά θα παίζει το ρόλο εκείνου που τον κλειδώνουν σ' αυτή. Οι υπόλοιποι γελάνε όλο και περισσότερο όσο εκείνος που είναι κλειδωμένος φωνάζει για βοήθεια όλο και περισσότερο. Ακολουθεί συζήτηση και ανταλλαγή σκέψεων και συναισθημάτων πάνω στη δραστηριότητα αυτή. Έδειχναν να το διασκεδάσαν όταν όμως ρωτήθηκαν ποια από τις δυο θέσεις προτιμούν ξαφνιάστηκα ευχάριστα όταν τα είδα να διστάζουν και να το σκέφτονται. (Γ' τάξη)

«Μια παράξενη τσάντα» : Ένας ένας οι μαθητές έρχονται στην έδρα όπου χωρίς να βλέπουν οι υπόλοιποι περιεργάζεται μια μαθητική τσάντα μέσα στην οποία βρίσκονται σπασμένα μολύβια , τσαλακωμένες ζωγραφιές, μουτζουρωμένα βιβλία και τετράδια. Όταν τους ρώτησα τι νομίζουν γι' αυτή την τσάντα η απάντηση ήταν ότι η τσάντα αυτή ανήκει σε κάποιον κακό μαθητή. Εντυπωσιακό ήταν το γεγονός ότι ενώ ήταν στη μέση του προγράμματος, δεν συνέδεσαν τη «τσάντα» με την ενδοσχολική βία ενώ πίστευα ότι θα το συνέδεαν εύκολα. Όταν τους ανακοινώθηκε ότι η τσάντα ανήκει σε κάποιον μαθητή που παρενοχλείται από συμμαθητές του έμειναν άναυδα και ξεκίνησε ένας καταιγισμός ερωτήσεων και στο τέλος παρατεταμένη σιωπή. Ήταν η δραστηριότητα που τα σόκαρε πραγματικά! Ακολούθησε εποικοδομητική συζήτηση για τρόπους έκφρασης των συναισθημάτων χωρίς να πληγώνουμε τους άλλους. Καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι πριν φωνάξουμε, πριν χτυπήσουμε, πριν κλωτσήσουμε, πριν σκουντήσουμε, πριν καταστρέψουμε, πριν κατηγορήσουμε, πριν τρομοκρατήσουμε κτλ, περιμένουμε, σκεφτόμαστε τι είναι το καλύτερο που μπορούμε να πούμε και τελικά συνεχίζουμε και το κάνουμε. (Γ' τάξη)

Η αφίσα μας: Τα παιδιά ζωγράρισαν ομαδικά μια αφίσα με το σύνθημα «Νικάμε τη φοβία κερδίζουμε τη φιλία» (Γ' τάξη)

Οι κανόνες της συνύπαρξης: Έγραψαν και ανάρτησαν στην τάξη τους κανόνες για ειρηνική συνύπαρξη. (Α' και Γ' τάξη)

Αξιολόγηση. Πραγματοποιήθηκε τόσο διαμορφωτική όσο και τελική αξιολόγηση. Η διαμορφωτική πραγματοποιούνταν καθόλη τη διάρκεια του προγράμματος, καθώς με

την εποπτεία του κ. Κωνσταντίνου σε κάθε συνάντηση οι εκπαιδευτικοί συζητούσαν ποιες δραστηριότητες πήγαν καλά, ποιες δεν έγιναν, ποιες τροποποιήθηκαν. Με βάση τις παρατηρήσεις αυτές σχεδιάζονταν οι επόμενες δραστηριότητες-δράσεις με τους μαθητές. Στο τέλος του προγράμματος οι εκπαιδευτικοί αξιολόγησαν το πρόγραμμα. Χαρακτηριστικά αναφέρει μια από τους συμμετέχοντες εκπαιδευτικούς: «Ξεκινώντας το πρόγραμμα αντιμετώπισης της ενδοσχολικής βίας και συγκεκριμένα κατά την πρώτη άσκηση γνωριμίας, διαπιστώσαμε ότι το ενδιαφέρον των παιδιών υπήρξε μεγάλο, καθώς τους δόθηκε η ευκαιρία να μιλήσουν για ένα θέμα, όπως αυτό, που και το αντιμετώπιζαν συχνά και ίσως ως τότε να μη γνώριζαν και πώς να το διαχειριστούν, μέσα από δραστηριότητες που τους εντυπωσίασαν και τους φάνηκαν ξεχωριστές. Με αμείωτο ενδιαφέρον που κλιμακωνόταν συνεχώς κατά τη διάρκεια των συναντήσεων συνέχισαν την παρακολούθηση. Οι δραστηριότητες ήταν κάτι που περίμεναν ανυπόμονα κάθε φορά και μάλιστα ήταν εντυπωσιακό πως αναφέρονταν στις προηγούμενες, τις οποίες θυμούνταν με κάθε λεπτομέρεια.

Τους δόθηκε έτσι η ευκαιρία μέσα από τις συναντήσεις και τα παιχνίδια να ξεδιπλώσουν και άλλες πτυχές του χαρακτήρα τους, που πολλές φορές δε διαφαίνονται μέσα στο σχολικό περιβάλλον ή στην τάξη, τους έφερε πιο κοντά με άλλους συμμαθητές και συμμαθήτριες που μπορεί να μην είχαν την ευκαιρία να επικοινωνήσουν σε άλλη βάση μαζί τους ή που οι καθημερινές τους συγκρούσεις τους κρατούσαν μακριά. τη φαντασία τους και τις δεξιότητές τους και ανέπτυξαν αρχές είτε που είχαν από πριν είτε που απέκτησαν σχολείο. Μίλησαν για τη διαφορετικότητα, δούλεψαν την ενσυναίσθηση, ανέπτυξαν τη συνεργασία και την ομαδικότητα, το σεβασμό καθώς και πολλά άλλα.

Σαφώς και όλα αυτά δεν έγιναν αμέσως και χωρίς κόπο, καθώς ήταν δύσκολο αρχικά τουλάχιστον α) να «ανοιχτούν»- να εξωτερικεύσουν τα συναισθήματά τους στους υπόλοιπους και με την παρουσία του/της δασκάλου/ας και β) να συνεργαστούν εντελώς ομαλά με διαφορετική κάθε φορά ομάδα που απαρτιζόταν και από διαφορετικούς χαρακτήρες.

Τα μηνύματα που πήραν αλλά και που πέρασαν στους υπόλοιπους ήταν πολύ θετικά και έβαλαν τη βάση για μια αναθεώρηση του τρόπου συμπεριφοράς τους που κάποιες φορές οδηγεί, χωρίς ίσως να το καταλαβαίνουν, σε φαινόμενα ενδοσχολικής βίας, καθώς και της στάσης του υπόλοιπου σχολείου και της εκάστοτε οικογένειας προς το φαινόμενο αυτό».

Οι μαθητές αξιολόγησαν τις δραστηριότητες τους παίρνοντας με το πρόσωπο τους χαρούμενη, λυπημένη ή ουδέτερη έκφραση.

Δυσκολίες και περιορισμοί στην υλοποίηση : Στο ένα τμήμα της Α' παρά τον ενθουσιασμό και τη διάθεση των νέων συναδέλφων, που πραγματοποιούσαν την παράλληλη στήριξη και την ευέλικτη ζώνη, να ξεκινήσουν το πρόγραμμα, υλοποιήθηκαν μόνο τρεις συναντήσεις και η συνέχιση και ολοκλήρωση του στάθηκε αδύνατη, καθώς το πρόγραμμα έπρεπε να υλοποιηθεί σε μια ώρα. Από τις συζητήσεις προέκυψε ότι οι μαθητές του τμήματος δεν μπορούσαν ακόμα να λειτουργήσουν ως ομάδα, έδειχναν ανώριμοι να ασχοληθούν με τις δράσεις που είχαν ετοιμάσει οι εκπαιδευτικοί και στις προσπάθειες που έγιναν για προσαρμογή στο επίπεδό τους δεν υπήρξε επιτυχία. Οι ίδιες παρατηρήσεις ίσχυαν σε μεγάλο βαθμό και στο άλλο τμήμα αλλά με μεγαλύτερη επιμονή της πιο έμπειρης συναδέλφου και τη συνεργασία του δασκάλου του τμήματος έγινε δυνατόν να υλοποιηθεί το πρόγραμμα για μεγαλύτερο διάστημα χωρίς όμως να υλοποιηθούν όλες οι προγραμματισμένες δράσεις, ως το τέλος.

Συνοψίζοντας, τα αποτελέσματα του προγράμματος διαπιστώσαμε ότι το πρόγραμμα υλοποιήθηκε με μεγάλη επιτυχία και επιτεύχθηκαν οι στόχοι του για τις Β και Γ'

τάξεις ενώ για την Α' τάξη και τα δύο τμήματα υπήρξαν δυσκολίες και δεν ολοκληρώθηκε.

Συμπεράσματα

Η αντιμετώπιση της ενδοσχολικής βίας είναι ένα πολυσύνθετο φαινόμενο το οποίο χρειάζεται πολύπλευρη αντιμετώπιση. Η υλοποίηση ενός προγράμματος για το θέμα αυτό συμβάλλει θετικά στη δημιουργία ενός σχολικού κλίματος φιλικού και ενθαρρυντικού για όλους. Εκτιμούμε ότι η συμβολή της οικογένειας είναι ιδιαίτερα σημαντική προς αυτή την κατεύθυνση (Γέωργας, Μπεζεβέγκης, Γιώτσα, 2008) η ευαισθητοποίηση και η στενή συνεργασία σε κλίμα αλληλεγγύης, εμπιστοσύνης, ενσυναίσθησης και σεβασμού είναι καθοριστική. Όταν η οικογένεια και το Σχολείο που είναι οι βασικοί φορείς κοινωνικοποίησης των παιδιών, συνεργάζονται προς αυτή την κατεύθυνση, μπορούμε να ελπίζουμε ότι οι αυριανοί πολίτες θα πιστεύουν σε αξίες που θα τους βοηθούν να έχουν μια καλύτερη ποιότητα ζωής, να ευτυχούν και να προοδεύουν.

Η υλοποίηση και η συνέχιση προγραμμάτων που είναι καλά σχεδιασμένα, οργανωμένα και συνδυάζουν τη συνεργασία σχολείου κοινωνίας και αρμόδιων φορέων όπως ένα κέντρο πρόληψης είναι εξέχουσας σημασίας για την αντιμετώπιση των φαινομένων ενδοσχολικής βίας. Τέτοιες δράσεις χρειάζεται να έχουν διάρκεια και επέκταση καθώς τα φαινόμενα αυτά δεν εξαλείφονται μέσα σε μια σχολική χρονιά αλλά είναι πάντα σε ετοιμότητα να εκδηλωθούν όταν υπάρχουν οι κατάλληλες συνθήκες.

Εξάλλου σύμφωνα με το εκπαιδευτικό υλικό της ΕΨΥΠΕ και τους συγγραφείς Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, (2011), Ολweis, (2009), Μόττη-Στεφανίδη, (2000) η αντιμετώπιση της ενδοσχολικής βίας στο σχολείο αντιμετωπίζεται πολύπλευρα με τις εξής δράσεις:

- άσκηση ουσιαστικής εποπτείας στους χώρους του σχολείου,
- συζήτηση με τους μαθητές για τα ατομικά τους δικαιώματα, αλλά και τις υποχρεώσεις τους (σαφείς κανόνες συμπεριφοράς) στο σχολείο
- συζήτηση με τους μαθητές γύρω από το φαινόμενο της ενδοσχολικής βίας, τις αιτίες, τις αφορμές και τους τρόπους αντιμετώπισης της,
- ενίσχυση της αλληλεγγύης και της φιλίας μεταξύ των μαθητών ως το πλέον κατάλληλο μέσο για την αντιμετώπιση περιστατικών βίας και εκφοβισμού στο σχολείο,
- ευαισθητοποίηση των γονιών για το πρόβλημα,
- εμπέδωση από την ομάδα των μαθητών της ιδέας ότι τα πράγματα μπορούν να αλλάξουν μόνο αν «σπάσουν τη σιωπή», εξηγώντας τους ότι η κοινοποίηση περιστατικών βίας δεν αποτελεί «κάρφωμα»,
- ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ένταξη στη σχολική ομάδα των νεοφερμένων μαθητών ή των μαθητών με ειδικά προβλήματα και ανάγκες.

Βιβλιογραφία

- Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου Α. (2011), *Ομαδική βία και επιθετικότητα στα σχολεία*, Εκδόσεις: Νομικής Βιβλιοθήκης.
- Οlweis D. (2009), *Εκφοβισμός και βία στο σχολείο. Τι γνωρίζουμε και τι μπορούμε να κάνουμε*, Εκδόσεις: Ε.Ψ.Υ.Π.Ε.
- Μόττη – Στεφανίδη Φ. & Τσέργας Νίκος (2000), *Όταν τα πράγματα στο σχολείο αγριεύουν*, Εκδόσεις: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Χρυσαφίδης Κ., (2006), *Βιωματική-Επικοινωνιακή Διδασκαλία*, Αθήνα, Gutenberg.